

Oğuz Alparslan ÇATAL

Öğretim Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türkistan, Kazakistan / Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye (oguz_alparslan@hotmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-0806-5768>

KIRGIZ TÜRKÇESİNİN DİYALEKTOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Özet

Bir dil; tarihî, sosyal, coğrafi ve kültürel nedenlerle fonetik, morfolojik ve leksikolojik değişikliklere uğrar. Kırgız Türkçesi de benzeri sebeplerle değişikliklere uğramış ve ağızları oluşmuştur. Kırgız Türkçesi içinde ağız farklarının oluşmasında tarihî, sosyal ve kültürel farklılıkların yanı sıra halkın coğrafi komşularıyla temasları ile dağlık ve engebeli coğrafi koşulları çok etkili olmuştur. Bu coğrafi koşullar, boylar arası yer yer iletişimi zorlaştırmış ve komşu ülkelerle de oluşan dil teması sonucunda kopya sözcüklere ve gramatik bazı değişimlere yol açmıştır. Çalışmada Kırgız Türkçesi ağızları üzerine yapılan tasnif çalışmaları incelenip ağız özellikleri gösterilmiştir.

Bu makalede ilk olarak Türkiye’de ve Kırgızistan’da yapılan Türkoloji çalışmalarındaki diyalektoloji terimleri gösterilmiştir. Kırgız Türkçesinin ağızlarının oluşum süreci ve etkenler kronolojik olarak açıklanmıştır. Daha sonra Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı (İçkilik) olarak ayrılan Kırgız ağızlarının tasnif çalışmaları verilmiştir. Gramatikal bulgulardan örnekler verilerek Kırgız ağızlarının fonetik, morfolojik ve leksikolojik özellikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Diyalektoji, Lehçe, Ağız, Kuzey Ağızları, Güneydoğu Ağızları, Güneybatı (İçkilik) Ağızları

Oğuz Alparslan ÇATAL

PhD Student, Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University Preparatory Faculty, Turkestan, Kazakhstan / Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature, Ankara, Turkey (oguz_alparslan@hotmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-0806-5768>

A REVIEW ON THE DIALECTOLOGY OF KYRGYZ TURKISH

Abstract

The language; undergoes phonetic, morphological and lexical changes due to historical, social, geographical and cultural reasons. Kyrgyz Turkish has also changed due to similar reasons and its dialects have been formed. In addition to historical, social and cultural differences, the contacts of the region’s people with their geographical neighbours

* Geliş Tarihi: 9 Kasım 2022 – Kabul Tarihi: 11 Aralık 2022

Date of Arrival: 9 November 2022 – Date of Acceptance: 11 December 2022

Келген күні: 9 караша 2022 ж. – Кабылданган күні: 11 желтоқсан 2022 ж.

Поступило в редакцию: 9 ноябрь 2022 г. – Принято в номер: 11 декабрь 2022 г.

and the mountainous and rugged physical conditions of the area have been influential in the formation of dialect differences in Kyrgyz Turkish. These geographical conditions have made communication between tribes difficult in some places. And as a result language contact with neighbouring countries, has led to copy words and some grammatical changes. In the study, the classification studies on the Kyrgyz Turkish dialects were examined and the dialect features were shown.

In this article, firstly, dialectology terms in Turkology studies conducted in Turkey and Kyrgyzstan are shown. The formation process of the dialects of Kyrgyz Turkish and the factors are explained chronologically. Then, the classification studies of the Kyrgyz dialects divided into North, Southeast and Southwest (İçkilik) are shown. In classification studies, phonetic, morphological and lexical features of Kyrgyz dialects are shown by giving examples from grammatical findings.

Keywords: Kyrgyz Turkish, Dialectology, Dialect, Northern Dialects, Southeast Dialects, Southwest (İçkilik) Dialects

GİRİŞ

Milletlerin tarihî gelişim süreçlerine paralel olarak dillerinde de bir gelişim süreci yaşanmıştır. Milletlerin kullandıkları dillerin gelişimini tarihinden ayrı tutamayız. Dil, konuşurlarının başından geçen tarihî, sosyal, siyasî olaylarla birlikte, başka dillerle zorunlu olarak temas etmektedir. Dillerin gelişimindeki en büyük etkenlerden birisi de ağızların değişimleridir. Dilin ve söz varlığı unsurlarının unutulması veya yeni anlamlar kazanması ağızların varlığı ile oluşur.

Diyalektler/ağızlar halkın yaşadığı coğrafi, tarihî, sosyal ve siyasî olaylarla dil içinde birbirinden farklı özellikler kazanarak ayrılmaktadır. Tarih sahnesinde coğrafi nedenlerle birbiriyle iletişimsiz bir şekilde yaşayan Kırgız boyları arasında ağız farkları oluşmuştur. Coğrafi veya tarihî sebeplerle ayrılan Kırgızların birbirlerinden farklı halklarla ve boylarla temasları dil farklılıklarını etkilemiştir. Dil içinde ağız farklılıkları oluşsa bile dil konuşurlarının birbiriyle karşılıklı anlaşılabilirlik oranı çok yüksektir, yani dil içindeki ağız farklılıkları olmasına rağmen standart dilden bağımsız değildir.

1. Diyalekt Terimi

Türkiye’de olduğu gibi Türk Dünyasında da dilbilim terimleri ile ilgili farklılıklar mevcuttur. Ele aldığımız bu çalışmada kavram karmaşasını gidermek ve hangi terimi kullanacağımızı belirtmek adına *diyalekt*, *ağız* ve *şive* benzeri terimlerle ilgili açıklamaları aktarmaya çalışacağız.

TDK’nin hazırladığı Türkçe Sözlükte *diyalekt* terimi için “lehçe” karşılığı verilmiş, *lehçe* için ise “bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan kolu” açıklaması yapılmıştır [1].

Muharrem Ergin, *lehçe* terimi için “bir dilin en eski ayrılan kolları, ses (fonetik), şekil (morfoloji ve çekim şekli) ve kelime (lügat) ayrılıkları”,

şive terimi için “dilin bilinen tarihî seyri içinde daha yeni zamanlarda ayrılan kolları” tanımını yaparak, bazı ses (fonetik) ve şekil (morfoloji) ayrılıklarının bulunduğunu belirtmiştir. *Ağız* terimini ise “bir dilin en yeni zamanlarında ayrılmış, küçük mahallî bölge kolları” olarak açıklamış, ağızlarda yalnız bazı ses(fonetik), yani söyleyiş, telâffuz ayrılıkları bulunabileceğini ifade etmiş ve bunlara İstanbul ağzında *kaç geliyorum* denilmesine karşılık bazı Anadolu ağızlarında *gaç geliyom, geliyem, geliyerim, gelirem* örneklerini göstermiştir. Bu sisteme göre Ural dağlarının batısında ve Sibirya’da konuşulan Çuvaşça ve Yakutça Türkçenin lehçeleri; Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Oğuzca (Türkiye Türkçesi) vb. Türkçenin şiveleri; Karadeniz, Konya, Kars, İstanbul vb. konuşmaları Türkiye Türkçesinin ağızlarıdır [2, s. 53-54].

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğünde lehçe* terimini “Bir dilin tarihî, siyasî, sosyal ve kültürel nedenlerle farklı bölgelerde, zamanla ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından önemli farklılıklarla ayrılan kolları olarak açıklamış ve Türkçenin Anadolu, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen lehçelerini örnek vermiştir. Lehçeleri, yapıları bakımından yakın ve uzak lehçeler olarak ayırabildiğimiz gibi özelliklerindeki ortaklıklar bakımından da gruplara ayırabiliriz: Yakut ve Çuvaş lehçeleri, Türk dilinden ayrılış süreci daha eski olduğu için Türkiye Türkçesine ve öteki Türk lehçelerine uzak lehçeler olarak verilmiştir. Azerbaycan ve Türkmen lehçeleri ise Türkiye Türkçesinin yakın lehçeleridir. Türkçenin Kuzeybatı (Kıpçak), Güneybatı (Oğuz-Türkmen), Güneydoğu ve Kuzeydoğu (Altay bölgesi lehçeleri) olmak üzere dört lehçe grubu vardır [3, s. 163].

Doğan Aksan, *lehçe* terimini, “Bir dilin değişik ülkelerde veya bölgelerde aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimi” olarak açıklamış ve Azerbaycan, Türkmen, Kazak lehçelerini örnek göstermiştir. *Ağız* terimini ise “Aynı lehçe içinde daha küçük yerleşim bölgelerine özgü ve daha ufak ayrımlara dayanan konuşma biçimi” olarak açıklamış ve Türkiye Türkçesinde, Anadolu’nun çeşitli yörelerinin konuşma biçimlerinden; Orta Anadolu ağızları, Ankara Ağzı, Sivas Ağzı gibi ağızları örnek olarak göstermiştir [4, s. 141].

Berke Vardar, *lehçe* terimi için; Bir dilin tarihsel, toplumsal, ekin sel nedenlerle zaman ya da uzamda söyleyiş, dil bilgisi ve sözlük açılarından ayrılaşmış biçimi” olarak açıklamış ve Özbek, Azerbaycan lehçelerini örnek olarak vermiştir [4, s. 142]. *Ağız* terimi için; “Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri” olarak açıklamış ve lehçeye karşıt olarak, çok dar bir alanda yer aldığını belirtmiştir [5, s. 14].

Ağızlar, aynı kökenden gelen bir üst dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde, okuryazarlığı az olan yaşadığı

bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlar tarafından sözlü iletişimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmaktan kaçınılan, doğal fakat yazılı dil oluşturmamış, sınırlı iletişim alanında bağlı olduğu dilin tüm alanlarında karşılıklı olarak anlaşılabilir düzeyde ayrılan, standart dile göre daha az kullanılan okullarda öğretilmeyen yerel konuşma biçimleridir [6, s. 27].

Yukarıda verilen tanımlara bakıldığında Korkmaz, Vardar, Aksan'ın *lehçe* terimi için tanım noktasında birleşirken Ergin ise *şive* terimiyle onlara karşılık vermektedir. Kırgız Türkçesinde ise terimler için şu açıklamalar yapılmıştır:

Kırgız Türkçesi, sözlüklerinde *Diyalekt* teriminin karşılığı için çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Manas Üniversitesi'nin *Kırgızca-Türkçe Sözlüğü'nde*, *dialekt* terimi için “diyalekt, ağız” anlamları [7, s. 390]; *Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sözlüğü'nde* “Bir dilin içindeki yerel farklılığa uygun bazı gramatik, fonetik, leksikal farklılıkları ile ayrılan iç alan” açıklaması yapılmıştır [8, s. 382]. Selahaddin Çankaya'nın *Kırgız Sözlüğü'nde dialekt* için “diyalekt, lehçe, şive, ağız” [9, s. 152]; Burul Sagınbaeva editörlüğünde hazırlanan *Kırgızca-Türkçe Türkçe-Kırgızca Sözlükte* “ağız, lehçe” karşılığı verilmiştir [10, s. 67]. Cumakunova'nın *Türkçe-Kırgızca Sözlüğü'nde lehçe* terimi için “dialekt” karşılığı verilmiştir [11, s. 577]. *Kırgız Adabiyatı Terimderdi Tüshündürmө Sözdüğü'nde dialektizm* terimi “Belirli bölgede yaşayan halkın dilindeki farklılıklar” olarak açıklanmıştır [12, s.29]. Ayrıca Kırgız Türkçesinde alt ağız birimi olarak değerlendirilen *govor* terimi de kullanılmaktadır. Bu terim Manas Üniversitesi tarafından hazırlanan *Kırgızca-Türkçe Sözlük'te* “alt ağız grubu” [7, s. 941]; *Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sözlüğü'nde* ise “diyalektin içindeki yerel dil farklılıkları” şeklinde değerlendirilmiştir [8, s. 346].

Yunusaliyev, *dialekt* terimini, “Genel halk diline ait özelliklerle birlikte kendine özgü özellikleri olan bölgesel dil” olarak açıklar. Yunusaliyev *dialekt* terimine ek olarak *govor* teriminin “dialekt içerisindeki küçük farklılıklar için kullanıldığını” belirtir, ayrıca kelimenin Rusçadaki manasını “konuşmadaki farklılıklar” olarak vermiştir [13, s. 5-6]. Yunusaliyev, *Kırgız Dialektologiyası* isimli eserinde, eskiden kullanılan *nareçiyе* “lehçe”, *podgovor* “alt ağız” terimlerini de göstermiştir. 1950'lere kadar Kırgız Türkçesi içindeki tüm farklılıkları belirtmek için *dialekt* terimi kullanıldığını Yudahin ve Batmanov gibi bilim adamlarının yaptıkları çalışmalarda, *Tündük (Kuzey) Dialaktleri*, *Talas Dialekti* şeklinde isimlendirdiklerini göstermiştir [13, s. 70-71]. Mamıtov ve Kulumbaeva hazırladıkları gramer kitabında “Dilin belirli bir alanda dağılan, genel dilin özelliklerinde görülmeyen farklılıkların *dialekt* şeklinde adlandırıldığını belirtmişlerdir [14, s. 64]. “Lehçe ve ağızlar grubu” anlamına gelen *nareçiyе* terimi Rus Devrimi öncesinde Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek

Türkçesi gibi Türk lehçeleri için kullanılırken daha sonra Rusların “dil ve milliyetler politikasının” neticesinde bu Türk lehçelerinin içindeki en büyük ağız alanı için kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda Kırgız, Kazak, Tatar, Türkmen Türkçeleri birbirinden bağımsız diller gibi gösterilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise *nareçiyeye* terimi unutulmuş ve onun yerine *dialekt* terimi kullanılmaya başlanmıştır [15, s. 37].

Mukambayev, “Edebî dile kıyasla sözlü olarak yaşayan, kalıplaşmamış bir tür” olarak belirttiği *dialekt* terimini “Bir dilin yerel özelliklerinin bir bölgeye dağılmış özellikleri ve bölgesel görünüşü” olarak da açıklamıştır. Diyalektlerin edebî dilden ses, şekil ve söz varlığı açısından farklı olabileceğini ancak standart dilden bağımsız olamayacağını ve ağızların standart dilin bir kolu olduğunu çalışmasında belirtmiştir [16, s. 6-10].

Genel olarak bakıldığında Türkiye Türkolojisinde *ağız* olarak belirtilen terim Kırgızistan Türkolojisinde *dialekt* ya da *govor* terimleriyle karşılık bulmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkolojisinde lehçe terimini karşılamak için *şive* teriminin kullanıldığını da görebilmekteyiz. Lehçe ve şive ayrımları genel olarak Türk dilinden ayrılış zamanına bağlı olarak ele alınmıştır. Kırgızistan’da ise mahallî dil politikaları sonucu Kırgız Türkçesi içinde büyük alanlar *dialekt* yani *lehçe* terimiyle ifade edilmiştir. Aslında Kırgız Türkçesi içindeki bölgesel dil farklılıkları belirtmek için *dialekt* teriminin kullanımı bize göre doğru değildir. Çünkü Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi bir lehçedir ve o lehçe konuşma alanlarını ise *ağız* terimiyle nitelemek bize göre daha yerinde olacaktır. Kırgız Türkolojisinde farklılıkları belirtmek için kuzey, güney ve İçkilik diyalektleri terimleri kullanılmıştır ancak bunların yerine Kırgız Türkçesinin bir Türk lehçesi olduğu varsayıldığında Kuzey ağızları, Güneydoğu ağızları ve Güneybatı (İçkilik) ağızları kullanımının daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

2. Kırgız Diyalektinin Oluşumu

Bir halkın dilindeki farklılıkları görebilmek için öncelikle o halkın tarihte nasıl gelişmeler gösterdiğini bilmek gereklidir. Çünkü bir dilin gelişimi o dili konuşan halkın tarihinde saklıdır. Dil konuşurlarının zaman içinde hangi bölgelerde yaşadığını, hangi milletlerle ne denli temasları olduğu bilinmelidir. Çünkü ağızlar hangi milletler tarafından ne seviyede etkilenmiş bunu tarih sayesinde görebiliriz.

Saul Mateyeviç’in tasnifinde Kırgız halkını üç gruba ayırmıştır: Birinci grup ilk dönemlerden beri Kırgızlarla bir arada yaşayan yerli Türk boyları; Karluklarla ve Uygurlarla (Karahanlı boyları) bir arada yaşayan boylardan oluşmuştur. İkinci grubu Sibiryaya ve Merkezî Asya ile bağlı olan Merkezî-Batı Tanrı dağları, Pamir-Alay’ın kuzeydoğu ve doğu taraflarına

göç ederek gelen Türk kökenli boylar oluşturmuştur. Üçüncü grubu, Moğol, Kazak ve Nogay kökenli boylar oluşturmaktadır [18, s. 124-125].

Kırgız halkı, Hunlarla, Göktürklerle, Uygurlarla Karahanlılarla Moğollarla, Hokand Hanlığıyla, Ruslarla, Özbeklerle, Kazaklarla ve Taciklerle etkileşim içinde olmuşlar ve bu durumdan kaynaklı dil temasları ile dil durumlarında değişim ve gelişimler oluşmuştur. Kırgız halkı tarih sahnesinde birçok milletle ve devletle temas halinde olup büyük göçler gerçekleştirmiştir. Kırgız halkının diğer halklarla temasları, coğrafi bölünmeleri, Kırgız Türkçesinin ağızları arasındaki farklılıkları oluşturmuştur.

Moğolların batıya doğru hareketlenmesiyle merkezî Asya'yı işgal ettikleri XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden XVI. yüzyılın sonuna kadar olan Moğolların Merkezî Asya kavimleri arasında eridikleri dönem, Kırgız tarihinde en büyük etnik erime süreçleri olarak değerlendirilir. Zikredilen tarihler, sadece Kırgızlarla sınırlı kalmayıp diğer bütün Türk kavimleri içinde etno-kültürel asimile dönemidir. Kırgız boylarının sosyal yapılarının içine sızan Moğol etnik dokusuyla, Moğol kökenli birçok kelimenin Kırgız dili ile beraber Türkçeyi de etkilemeye başladığı, bu dönemde açıkça tespit edilebilmektedir. Moğolcanın Kırgız dil yapısı üzerindeki baskıyla eski Kırgız dilinin bazı önemli özelliklerinden uzaklaşarak Moğol diline yakınlığı Türkologlar tarafından kabul edilir [18, s. 123].

Kırgız Türkçesinin son dönemi olarak kabul gören, Kırgız halkının Tanrı Dağları etrafına göçmeye başladıktan sonraki dönemi kapsayan bu göçler için Arap, Fars, Çin kaynaklarından birbirinden farklı şekilde birçok bilgi verilmiştir. Bu dönemde Kırgız halkının edebî dil oluşumu tamamlanır. Kırgız ağızları gelişimini şu dönemler içinde gösterir: a) Moğolistan-Cungar dönemi (XVI-XVIII yy.) b) XVIII yy. Sovyet dönemine kadar olan dönem c) Sovyet dönemi sonrası dönem [19, s. 955].

Kırgızlar 16-18 yüzyıllar arasında ilk olarak Doğu Türkistan'a, sonrasında Tanrı Dağları taraflarına yerleşerek bölgedeki Uygur Türkleri gibi halklarla temas halinde olmuşlar ve bunun sonucunda da kelime kopyalamaları olmuştur. Günümüzdeki Kırgız Türkçesi ile Uygur Türkçesi arasındaki benzerlikler ve Uygur Türkçesi etkisiyle Arapça ve Farsça kelimelerin Kırgız Türkçesine girmesi o döneme dayanmaktadır [13, s. 59].

Merkezî Asya'daki Cungarların (Türk halkları tarafından Kalmuk olarak adlandırılır) baskı ve akınları sonucu Kırgızların bir kısmı 17. yy. sonu, 18. yy. merkezî ve batı Tanrı Dağlarından Fergana ve Pamir dağları yönüne göçmeye mecbur kalmışlardır. Bu dönemde Kırgızlar genellikle Uygur, Özbek, Tacik ve Kazak halkları ile siyasî ve ticarî ilişkiler içinde olmuşlardır. Bu dillerden ticaret, çiftçilik, hayvancılık, İslâm ile ilgili pek çok terim almışlardır. Günümüz Kırgız Türkçesinin Güney ve Kuzey

ağızlarında aynı anlamda karşılaşılan Arapça ve Farsça kelimeler halkın birlikte yaşadığı bu dönemde alınmıştır [13, s 59-60].

Cungarların 18. yy. ortalarında yenilmesi ile Kırgızlar eski topraklarına dönmeye başlamışlardır. Isık-Göl, Çüy, Talas vadilerine, Narın nehri kenarlarına Kuzey Kırgız boyları; Pamir dağlarından dönerek Fergana vadisinin güney ve batı taraflarına İçkilik boyları yerleşmişlerdir. Bu olay Kırgız Türkçesinde iki büyük ağız bölgesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu dağılımdan sonra ağızlar arasında önemli farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Güney ve Kuzey ağızları arasındaki coğrafi ve siyasi sebeplerle ilişkilerde kopukluklar olmaya başlamıştır. Bundan kaynaklı Kuzey ve Güney Kırgız ağızlarının gelişme şartları farklı şekillerde olmuştur. Güneydeki Kırgızlar, Özbek, Uygur ve Tacik gibi halklarla temas halinde olurken, kuzeydeki Kırgızlar genelde Kazaklarla temas halinde olmuşlardır. Bundan kaynaklı olarak Uygur, Özbek, Tacik temaslarından kaynaklı Güney ağızlarında görülen Arapça ve Farsça kelimeler Kuzey Kırgız ağızlarında görülmemektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Kırgız halkının topraklarına Rusların gelmesi ile özellikle Kuzey ağızlarına birçok Rusça kelime girmiştir. Bu sebepten devrime kadar ağızlar arası söz varlığı ve gramer bakımından ayrılıklar oluşmaya başlamıştır [13, s. 60].

Kırgızistan topraklarına Sovyet hükümetinin gelmesiyle millî dilin bütünlüşmesi ve gelişmesi adına çok elverişli koşullar oluşturulmuştur. Ekim Devrimi'nden sonra Türkistan Sovyet Cumhuriyeti içinde olan Kırgızistan, 1924 yılından sonra Özerk Muhtariyete, sonra da Özerk Cumhuriyet'e, 1936 yılında ise Birlik Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. Siyasi birliğin sağlanmasıyla Kırgız Türkçesinin resmi dil olarak kabul edilmesi ile ortak bir edebî dil meydana gelmiş ve bu dil için Kuzey ağız bölgesi esas alınmıştır, lakin diğer bölge ağızları da kaynak olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra toplumun bütün siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleri edebî dilde yürütülmeye başlamıştır [19, s. 956].

Kırgız Türkçesi, toplu olarak Kırgızistan'da küçük gruplar halinde Çin'de, Özbekistan'da, Tacikistan'da, Kazakistan'da, Rusya'da, Türkiye'de ve Afganistan'da konuşulmaktadır.

Fuat Bozkurt tarafından hazırlanan eserde Kırgız Türkçesi, şu şekilde dönemlere ayrılmıştır:

1. Eski Kırgız Türkçesi Devri (8-9 yüzyılları kapsayan dönem): Konuşulduğu bölgede Uygur ve Oğuz Türkçesiyle temasları olmuş ve ortak yanları bulunur. Çağdaş Sibiry Türklerinin büyük bir kısmı genetik olarak Kırgız Türkçesi ile ilişkilidir.

2. Orta Kırgız Türkçesi Devri (10- 15 yüzyılları kapsayan dönem): Kırgız boyları arasında sıkı ilişkiler vardır. Göçebe ulusun dili olarak halk arasında kullanılmıştır.

3. Yeni Kırgız Türkçesi Devri (15 yüzyıldan günümüze kadar olan dönem): Kırgız boyları arasındaki sıkı ilişkiler sürer. Bu dönemde Arapça ve Farsça sözcükler Kırgız Türkçesi içinde yayılmıştır. 18. yüzyılın ortalarından Ekim Devrimine kadar ağızlar arası ayrımlar oluşmuştur. Son dönemdeki ortak yazı dili çabaları ağızlar arası farkı azaltmıştır [17, s. 453].

3. Kırgız Türkçesi Ağızlarını Sınıflandırma Denemeleri / Çalışmaları

Devrime kadar olan dönemlerde Kırgız ağızları üzerine yapılmış önemli bir çalışma bulunmamaktadır. Kazak âlim Çokan Valihanov Kırgızistan'da Kırgız halk edebiyatı ürünlerini inceleyerek Kırgız Türkçesi konusuna değinen ilk araştırmacı olmuştur. Kırgızistan'a ilk olarak Isık-Göl vadisinin haritasını hazırlamak için gelen heyetle 1856 yılında intikal etmiştir. 1857'de tekrar gelerek Kırgız halkının tarihi, etnografyası, gelenekler, görenekleri, yaşam şekilleri ve sözlü edebiyatı hakkında malzemeler toplamıştır. Valihanov bu derlemelerini *Isık-Göl Kündölüğü* "Isık-Göl Günlükleri" (1861), *Kırgızdar Cönündö Zapiskalar* "Kırgızlar Hakkında Mektuplar" (1871) ve *Cungar Oçerkteri* "Cungarya Araştırmaları" (1861) çalışmalarıyla yayımlamıştır. Valihanov ayrıca Manas Destanı'nın *Manastın Balalık Çağı* "Manas'ın Çocukluk Çağı", *Kanıkeyge Üylönüşü* "Kanıkey"le Evlenişi" ve *Kökötöy Handın Ölümü cana Anın Aşı* "Kökötöy Han"ın Ölümü ve Onun Yemeği" bölümlerini yazıya geçirerek 1861'de Rus Coğrafya Derneği'nin yayın organında *Cungarya Oçerkteri* "Cungarya Araştırmaları" adıyla yayımlamıştır [15, s. 40].

Valihanov'dan sonra 1860 yılında Kırgızların arasında gezip *Manas* destanını yazıya geçiren V. V. Radloff, Türk halklarının sözlü edebiyatı için hazırladığı eserinin beşinci cildini Kırgız Sözlü edebiyatına ayırmıştır. Bu çalışmanın giriş kısmında sözlü eserlerin zenginlikleri, farkları, halkın tarihine bağları, Türk dilleri içinde Kırgızların yeri gibi meselelere değinen Radloff, Kırgızların dilinde diyalekt olarak bir fark göremediğini belirtir. Ancak Radloff'un Kırgızistan'a 1862'de Tekes'e 1869'da Tokmok'a olmak üzere iki kere geldiğini düşünürsek sadece Kuzey diyalektleriyle karşılaştığında fark görememiştir [13, s. 64-65].

Kırgız diyalektolojisi üzerine K. K. Yudahin, B. M. Yunusaliev, İ. A. Batmanov, K. Şükürov, K. Bakeev, G. Bakinova, C. Mukambaev, C. Konduçalova, K. Beknazarov, T. Nazaraliev, Ş. Caparov, C. Cumaliev vb. bilim adamları araştırmalar yapmışlardır [20, s. 31].

Ele aldığımız bu çalışma sırasında Kırgız Türkologları tarafından en çok değinilen tasnifleri açıklamaya çalışacağız. Kırgız ağız alanları üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:

3.1. İ. A. Batmanov'un Tasnifi

İ. A. Batmanov 1938'deki çalışmasında Kırgız ağız alanlarını Tüştük ve Tündük olarak ikiye böler. Batmanov, ayrımını fonetik ve morfolojik özelliklere göre yapmıştır. Tündük ağızları için temel sınıflandırma altı fonetik ve bir morfolojik fark belirlemiştir. Batmanov'un **Tündük "Kuzey"** ağızları için esas aldığı fonetik ölçütler şu şekildedir:

- Ünlülerin kullanılma durumuna göre: Uzun ünlüleri (oo) kullananlar; Diftongları (ow) kullananlar (Talas ve Çatkal Ağızları).
- Kelime başında /n/ sesinin kullanılması ya da düşmesi.
- Kelime başında sert /p/ ya da yumuşak /b/ sesinin kullanılma durumu.
- İki ünlü ortasındaki yumuşak /b/ sesinin daha çok yumuşayarak /v/ sesine dönüşme durumu. Örn. barabız > baravız.
- Sert /s/ sesi ve yumuşak /z/ seslerinin kullanılmasına göre Kuzey ağızlarını 3 gruba ayırmıştır.
- luu ve -lık eklerinin başındaki /l/ sesinin /p/ ile biten kelimelerde /l/ veya /d/ olma durumu.
- Morfolojik olarak şimdiki zamanın bara *catat/baratat/bara catır* şekillerinde kullanılma durumu.

Batmanov bu özellikleri esas alarak Kırgız Türkçesini, **Tündük "Kuzey"** ağızları içinde 7 bölüme ayırmıştır:

- Talas - Çatkal Ağızı:** *tow* "dağ", *naysa* "mızrak", *buydu* "fayda" *baravıs* "gidiyoruz", *kısil* "kızıl", *türlü* "türlü", *bara catır* "gidiyor" örneklerini vermiştir. Bu ağız için "Şeker" kolhozunda yaşayan Kırgızların dilinde /ç/ > /ts/ dönüşmesi görülür. Örn. *çaü*>*çaü* "çay>tsay"
- Aşağı Çüy Ağızı:** *too* "dağ", *naysa* "mızrak", *bayda/payda* "fayda", *barabız* "gidiyoruz", *kısil* "kızıl" *türdüü/türlüü* "türlü" *bara catat/bara catır* "gidiyor" örneklerini vermiştir.
- Küngöy- Ala Too Ağızı:** *too* "dağ" *nayza* "mızrak" *bayda* "fayda", *barabız* "gidiyoruz" *kızıl/zay* "kızıl" *türdüü/türlüü* "türlü" *bara catır* "gidiyor" örneklerini vermiştir.
- Isık-Göl Ağızı:** *too* "dağ", *nayza* "mızrak", *bayda* "fayda", *barabız* "gidiyoruz", *kızıl* "kızıl", *türdüü* "türlü", *baratat/bara catat/ bara yatat* "gidiyor" örneklerini vermiştir.
- Narın Ağızı:** *too* "dağ" *nayza* "mızrak" *bayda* "fayda" *baravız* "gidiyoruz", *kızıl* "kızıl" *türdüü* "türlü" *bara catat/baratat* "gidiyor" örneklerini vermiştir.
- At Başı Ağızı:** *too* "dağ" *naysa* "mızrak" *bayda* "fayda" *baravıs* "gidiyoruz" *kısil* "kızıl" *türdüü* "türlü" *barayatat/baratat/barayat* "gidiyor" örneklerini vermiştir.
- Koçkor - Cumgal Ağızı:** *too* "dağ", *naysa* "mızrak", *bayda* "fayda", *baravıs* "gidiyor", *kısil* "kızıl" *türdüü* "türlü" *barayatat/baratat/barayat*

“gidiyor örneklerini vermiştir [13, s 73-74].

Batmanov, *Tüştük* “Güney” ağızları ile ilgili yok denecek kadar az malzeme olmasına rağmen Güney ağızları ile ilgili şu özellikleri vermiştir:

- a. Uzun ünlülerin veya diftongların kullanılma durumu.
- b. Kısa ünlülerin sayısının 9’dan 5’e düşmesi.
- c. Açık /ə/ sesinin kullanılma durumu.
- d. Sert /p/ sesinin kelime başında çok kullanılma durumu
- e. Yumuşak /c/ sesi ile kelime başında /y/ sesinin paralel olarak kullanılma durumu.
- f. /h/ sesinin burun sesi olarak kullanılma durumu.
- g. Kelimenin kök ve eklerinde ünlü uyumu kuralının bozulması.
- h. Özbek Türkçesine özgü bazı kelimelerin kullanılma durumu.
- i. *Ki* bağlacının kullanılma durumu [13, s 759].

3.2. K. K. Yudahin’in Tasnifi

K. K. Yudahin 1920-1930 yılları arasında Kırgızlar arasında gezip söz varlığını derleyerek ağızlar arası farklılıkları tespit etmiş, bu tespitlerini *Kırgızca- Rusça Sözlüğün* 1940 basımındaki önsözünde vermiştir. Farklılara göre ağızları ikiye bölüp farklıları şu şekilde göstermiştir:

A) Kuzey Ağızları: Bu ağızlarda sekiz kısa ünlünün olduğunu ve kelime başında /n/ sesinin düştüğünü belirtir. Ayrıca /s/ ve /z/ seslerinin kullanılma durumuna göre Kuzey ağızlarını ikiye ayırmıştır: /s/ kullananları Solto, Sarıbağış ve Sayak boyları olarak belirtip, /z/ kullananları Kuzey ağızları konuşan bütün boylar olarak belirtmiştir.

B) Güney Ağızları: Sekiz ünlüye ilaveten ince /ə/ fonemine sahiptir. Kuzey ağızlarında kullanılan uzun ünlüler yerine burada dudak diftongları kullanılmaktadır. Bu durum /w/ sesinin Kuzey ağızlarından olan Talas ağızında da görülmektedir [13, s. 69].

Yudahin’in sınıflandırmasında sadece bölgesel coğrafi özellikleri değil, boyların durumlarını ve dil bilim özelliklerini dikkate alınmıştır. Eski ağız sınıflandırmalarında dikkate alınmayan bazı önemli yeni bulgular ilk olarak onun tarafından verilmiştir. Yudahin’in şeması 1948 yılında *İz Lyaylyakskih Materialov* isimli makalede çıkmıştır. Bu çalışmada sınıflandırmanın işaretleri iki seviyede verilir. Birinci seviyede işaretleri çift dudak ünsüzü /w/ ve açık /ə/ kullanılma durumuna göre Kuzey ve Güney grubu olarak iki gruba ayırmıştır. İkinci seviye olarak verdiği bulgulara göre Güney ağızlarının içinden Güneybatı (İçkilik) diyalektlerini ayırmıştır. Yudahin’in verdiği bulgular şu şekildedir; 1) Olumsuz fiil türetme eki *-ba* ekinin öncesindeki /l/ sesinin düşmesi veya korunması durumu; 2) Başka ağızlarında kullanılan yardımcı fiil yerine *ele* yardımcı fiilin kullanılması; 3) Başka ağızlardaki *ciber* yardımcı fiilin *cügör* şeklinde kullanılması.

Yudahin bulgularına göre şu tabloyu hazırlamıştır:

Too	Tow
Tündük Kırgızistan (Talas hariç)	Tüştük Kırgızistan ve Talas
Kısil	Kızıl
Solto, Sarıbagış ve Sayak	(Tüm diğer boylar)
Bolboyt	B-O-W-O-Y-T
Tündük Kırgızistan (ve Talas)	Tüştük Kırgızistan (Talas Hariç)
E-L-E, C-i-b-e-r (İçkilik dışındaki boylar)	E-D-E, C-Ü-G-Ö-R (İçkilik Bölümü)

[13, s. 76-77].

3.3. C. Mukambayev'in Tasnifi

C. Mukambayev, Kırgız ağızlarını diğer sınıflandırmalardan farklı isimler kullanarak *İçkilik* ve *Tışkılık* diye iki bölüme ayırmıştır. *Tışkılık* ağızlarının dil özelliklerini şu şekilde vermiştir:

- Uzun ünlüler görülmektedir. Örn: Too.
3. tekil iyelik ekinden sonra hal eki aldığı anda araya /n/ yardımcı sesi gelir. Örn: Atında
3. çoğul şahısta -ıs eki görülmektedir.
- “Ele” yardımcı fiili görülmektedir.
- İçkilik Ağızlarının özellikleri için şunları vermiştir:
- 8 ünlüye ilaveten /ə/ sesinin kullanılma durumu.
- Dudak diftonglarının kullanılma durumu. Örn: Tow.
3. tekil iyelik ekinden sonra hal eki aldığı anda araya /n/ yardımcı sesi gelmeme durumu. Örn: Atıda
3. çoğul şahısta -lar ekinin kullanılma durumu.
- “Ede” yardımcı fiilinin kullanılma durumu.

Mukambayev, diğer araştırmacılardan farklı olarak *uruk* “boy” özelliklerini sınıflandırmada ön plana çıkarmıştır [21, s 19-20].

3.4. Abduldaev'in Tasnifi

Kırgız Türkçesinin Ağızları	
Güney Ağızları	Kuzey Ağızları
İçkilik ağızları	Talas ağızı
Güney Ala-Buka ve Yanı- Col bölgelerindeki Kırgızların ağızları	Çüy ağızı
Güneyin orta bölümlerinde yaşayan Kırgızların ağızları	Isık-Göl ağızı
	Tanrı Dağları Kırgızlarının ağızı

[20, s. 44].

3.5. Yunusaliyev'in Çalışmaları ve Tasnifi

Kırgız Türkçesi araştırmacıları, tarafından en çok kabul gören ve araştırmalar sırasında en çok değinilen Yunusaliyev'in *Kırgız Diyalektogiyası* eserinde Kırgız ağızları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yunusaliyev'in bu eserindeki kendi görüşleri ve tasnifi şu şekildedir:

Yunusaliyev, diyalektoloji çalışmalarının ciddi olarak 1950’li yıllardan sonra başladığını ve önceki çalışmaların malzeme eksikliği olduğunu dile getirir. 1950 yılındaki “Pravada” gazetesinin kapağında dil bilimi hakkındaki tartışmadan sonra diyalekt malzemeleri sistemli bir şekilde, geniş planda, Kırgızistan ile sınırlı kalmayarak başka yerlerde yaşayan Kırgızların dili hakkında da malzeme toplanmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra dilin tüm bölümleri ile ilgili malzeme toparlanıp ortaklık ve ayrımlar belirlenmiştir. Günümüzde Kırgız ağızlarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Kırgız ağızlarının farkları genelde fonetiktir ancak bazı morfolojik ve leksikolojik farkları da vardır. Yunusaliyev, ayrımı *diyalekt* ve *govor* olarak yapmıştır [13, s. 77-78].

Diyalekt sınıflandırmasında bulgular şu şekildedir:

3.5.1.1. Fonetik ayrımlar:

- Açık /ə/ sesinin fonem olarak kullanılması ya da kullanılmaması durumu.
- Eski kelimelerde ilk hecede yumuşak /l/, /g/ seslerinin görülme ya görülmemesi durumu.
- Her biri iki fonetik şekle sahip “*ele/ede*”, “*ciber/cugör*” fiillerinin birinin kullanılma durumu.
- Kelime başında sert /p/’nin kullanılması ya da kullanılmaması.

3.5.1.2 Morfolojik ayrımlar:

- Fiil kalıplarına *-lar* çokluk ekinin eklenmesi ya da eklenmemesi durumu.
- Üçüncü şahıs ekinden sonra bazı hâl eklerinin farklılık göstermesi durumu.
- İñ* ekinin ikinci şahıs nezaket türünde kullanılması ya da kullanılmaması durumu.
- ki*, *yəm*, *ləkin* bağlaçlarının kullanılma durumu.
- Sayılarla gelen eklerde *-tə* ekinin kullanılma durumu.

3.5.1.3. Leksikal ayrımlar:

- Bütün ağızlarda ortak olarak kullanılan kelimelere ek olarak eş anlamlı kelimelerin kullanılma veya kullanılmama durumu.
- Bazı Moğolca kelimelerin kullanılma ya da kullanılmama durumları [13, s. 78].

Yunusaliyev, verdiği bu bölgesel farklılıklar eşliğinde diyalektleri Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı (İçkilik) diyalektlerine ayırmıştır. Bu diyalektler içinde ağızları şu şekilde sınıflandırmıştır:

3.5.2. Kuzey Ağızları: Kuzey Kırgızistan’ı kapsayan bölgenin batı sınırını Talas, güney sınırını Ketmentöbö ve Toğuztoro bölgeleri oluşturmaktadır.

3.5.2.1. Fonetik özellikleri:

- Sekiz kısa ve sekiz uzun ünlü bulunur.
- Kelime başında yumuşak /b/ kullanılır.
- “*ele*”, “*ciber*” yardımcı fiilleri kullanılmaktadır.

3.5.2.2. Gramer özellikleri:

Kuzey ağzlarının gramer özellikleri edebî dil ile aynıdır.

3.5.2.3 Leksik Özellikler:

Kuzey diyalektlerinde kullanılan kelimeler genel dilde kullanılan kelimelerle neredeyse aynıdır. Fakat Güneybatı'da görülmeyen *belen* "hazır", *kereez* "vasiyet" *baraan* "karartı, silüet" gibi Moğolcadan giren bazı kelimelerle karşılaşılabilir.

3.5.2.4. Kuzey Ağzlarının Bölümleri:

Kuzey ağzları kendi içerisinde şu bölümlere ayrılmaktadır:

A) Talas Ağzı:

Fonetik Özellikleri:

a. Çift dudak ünsüzü /w/ sesinin (ve buna bağlı olarak diftongların) kullanılması.

b. /s-z/ seslerinin karışık kullanılması. Örn: kızıl-kısıl.

Morfolojik Özellikleri:

Şimdiki zamanı oluşturan 4 yardımcı fiilde *-IrI*, *-UrU* eklenmiş şekilleriyle kullanılır. Örn: otur-/oturu, catır/catırı, cür/cürü, tur/turu.

B) Çüy, Tanrı Dağları Ağzları:

Fonetik Özellikleri:

a. Çift dudak ünsüzü /w/ kullanılmaz.

b. /s-z/ sesleri karışık olarak kullanılır.

Bu ağız kendi içinde bazı özelliklere göre *podgovorlor* "alt ağızlara" ayrılabilir. Çüy bölgesinin batı tarafı Kırgızların (genel olarak Solto boyları) ağızlarında /z/ sesi yerine daima /s/ sesi kullanılır. Örn: *bizdin>bistin*, *zaman>saman*, *asamat>azamat* şeklinde kullanılır. Morfolojik olarak şimdiki zamanın dört yardımcı fiili *-r*, *-ır*, şekilleriyle kullanılır. Çüy bölgesinin doğu tarafı ve Tanrı dağları tarafı, doğu Çüy- Tanrı Dağları alt ağızını oluşturur. Fonetik olarak /s/ ile /z/ kullanılma durumu ve /n/ nin korunma durumuna göre ayrılabilir.

C) Isık-Göl Ağzı:

/s/ ve /z/ sesleri kendi aralarında fonem olarak ayrılmıştır ancak genel olarak /z/ sesi baskın olarak kullanılır. Örn: *sıya>zıya* "mürekkep", *say>zay* "dere yatağı" şeklinde kullanılır. Kelime başında /n/ sesi genel olarak düşürülür. Örn: *ayza* "mızrak" *ike* "nikah" *öşör* "sağanak yağmur", *okto* "yular" *oopaz* "enenmiş öküz" *ım* "nem" şeklinde kullanılır. Bazı kelimelerin başında dudak ünsüzü /p/ ya da /b/ yerine /m/ kullanılır. Örn: *piyaz>mıyaz*

D) Karışık (Sınır) Ağzları:

Ağız alanı Güney ve Kuzey ağzları arasında kalmaktadır. Bu ağızda konuşan Kırgızlar genellikle etnik olarak Kuzey bölgesi Kırgızlarına bağlıdırlar ancak az da olsa Güney bölgesi etkisi altındadırlar. Bu etki içi

fonem değerinde kabul edilmese de açık /ə/ sesi örnek olarak verilebilir. Buna ek olarak Güneydoğu ağızlarına ait bazı gramer yapıları da kullanılmaktadır. Meselâ; saygı ifade eden kişi eki /ñ/ ve asıl sayı sıfatı eki /tə/ görülmektedir. Etki genel olarak leksik olarak karşımıza çıkmaktadır. Güneye ve Kuzeye ait sözlerin ortak olarak kullanımının sonucunda eş anlamlı kelimeler ortaya çıkmıştır: *Temene/cuvaldız* “çuvaldız”, *üke/ini* “küçük erkek kardeş”, *kette/çoñ* “büyük”, *taga/tayake* “dayı”, *caas/celdik* “eyer yastığı” gibi kelimeler örnek olarak verilebilir.

Kuzey ağızların sınır bölgelerinde konuşan Kırgızlar Ketmen-Töbö, Toguz- Toro vadilerinde yaşamaktadır. Bu ağızlara has; *tapança* (Talas) “bir çeşit ekmek”, *tekmat* (Talas) “kuşak, kemer”, *konok* (Isık-Göl) “mısır”, *badıbot* (Isık-Göl) “kâse”, *obodo* (Tyan-Şan) “keçeden yapılmış bir tür halı, kilim”, *çömölök* (Tyan-Şan) “bir tür mutfak aleti” gibi sınırlı sayıda kelime olmasa Kuzey ağızları ile söz varlığı olarak birbirine çok yakındırlar [13, s. 79-80].

Güney ağızları Kuzey bölgesi ağız alanından farklı olarak sadece fonetik olarak değil, morfolojik ve leksik olarak düzenli farklılıklara sahip olduğu için kendi içinde ikiye bölünmüştür. Güney ağızlarının sınırlarında konuşan Kırgızlar Ketmen- Töbö ve Toguz-Toroo vadilerinde yaşamaktadır.

3.5.3. Güneydoğu Ağızları:

Morfolojik açıdan Kuzey ağızlarına, fonetik ve leksik bakımdan güneybatı ağızlarına yakındır. Güney doğu ağız alanı da kendi içinde doğu ve kuzeybatı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Güney Kırgızistan’da İçkilik boylarının olmadığı alanlarda konuşulur. Genel olarak şu özellikleri taşımaktadır:

3.5.3.1. Fonetik Özellikler:

- Sekiz kısa ve sekiz uzun ünlüye ek olarak kısa açık /ə/ ünlüsü ve uzun varyantı bulunmaktadır.
- Kelime başında sert /p/ sesi kullanılmaktadır.
- Yardımcı fiillerin *ele* ve *ciber* şekilleri kullanılmaktadır.

3.5.3.2. Morfolojik Özellikler:

- /-Iñ/ eki 2. şahısta saygı anlamıyla kullanılmaktadır.
- Asıl sayı sıfatlarında +tə eki bulunmaktadır.
- Yəm, ki, ləkin bağlaçları bulunmaktadır.

3.5.3.3. Leksik Özellikler:

- Diğer ağızlarda kullanılan ortak kelimelerle birlikte Tacik ve Özbek dillerinden kopyalanmış kelimelerde aktif olarak kullanılmaktadır: *Çoñ/kette/kəttə* “büyük”, *pal/asel/əsəl* “bal”, *baş/kelde/kəllə* “baş” gibi kelimeler mevcuttur.
- Altay döneminde Moğolca’dan kopyalanan *belen* “hazır”, *kereez* “vasiyet”, *baraan* “karaltı” gibi kelimeler bulunmaktadır.

Yunusaliyev, Güneydoğu ağızlarını kendi içinde doğu ve kuzeybatı olarak iki ağıza ayırmıştır:

A) Doğu Ağızı: Coğrafi alan bakımından Oş ve Celal-Abad şehirlerinin doğusundaki bölgeleri kapsamaktadır. Diğer ağızlardan şu şekilde farklılıkları vardır:

- Dudaksıl diftonglar yerine dudaksıl uzun ünlüler kullanılmaktadır.
- /s/,/z/ sesleri ayrı olarak kullanılmaktadır.
- Ir, -IrI şekilleri bulunmaktadır.

B) Kuzeybatı Ağızı: Coğrafi alan olarak Kara-Ünkür nehrinin batısında kalan dağlarda yaşayan Kırgızların dilini kapsamaktadır. Şu özelliklerle diğerlerinden ayrılır:

- Dudaksıl diftonglar kullanılmaktadır.
- Bazı kelimelerde dudaksıl uzun *uu* ünlüsünün yerine *uy* diftonguna rastlanmaktadır:
- tuura* > *tuyra* “doğru”.
- /s/,/z/ sesleri karışık olarak kullanılmaktadır
- Şimdiki zaman çekiminde dört yabancı fiil -Ir/IrI şeklinde çekimlenerek kullanılabilir [13, s. 80-82].

3.5.4. Güneybatı (İçkilik) Ağızları:

Oş şehrinin batısı ile Özbekistan ve Tacikistan’da yaşayan Kırgızların diliyle Güneydoğu ağızları arasında ortaklıklar olmasına rağmen aralarında bazı farklar da bulunmaktadır. Bu yüzden buradaki Kırgızların dili güneybatı ağız alanını oluşturmaktadır. Bu ağız konuşan Kırgızların büyük kısmı kendi boylarını *İçkilik* olarak adlandırdıklarından bu ağız alanına *İçkilik ağızı* denilmektedir [12, s. 82].

İçkilik Kırgızları olarak tanımlanan grup hâlen Kırgızistan’ın güneybatısında bulunan Batken şehrindeki Batken, Kadamcay, Leylek rayonları, Oş şehrine bağlı Nookat rayonu ile bugünkü Özbekistan ve Tacikistan’a bağlı komşu bölgelerinde (Özbekistan’ın Fergana, Hokand, Cizzak, Semerkand, Taşkent vs. şehirlerde; Tacikistan’ın ise Hocent, Cergetal ve Murgab bölgelerinde) toplu olarak yaşamaktadırlar. Yine Kırgızistan’ın Calal-Abad şehrine bağlı Suzak rayonunda kendisini *İçkilik* sayan bir köy bulunmaktadır. Doğu Türkistan’daki Kâşgar etrafında kendilerini İçkilik olarak sayan birkaç boy olduğu bilinmektedir. Pamir Kırgızları ve onların Türkiye’ye göç eden bölümü Van’ın Erçiş ilçesine yerleşen Pamir Kırgızları da kendilerini İçkilik Kırgızlarından kabul etmektedir [22, s. 25-26].

Güneybatı ağızları şu özelliklere sahiptir:

3.5.4.1. Fonetik Özellikler:

- Kısa ve uzun açık /ə/, /ə/ fonemi bulunmaktadır.
- Dudaksıl diftonglar bulunmaktadır.
- /s/,/z/ sesleri fonem değerinde ayrılmaktadır.

- d. Kelime başında sert /p/ ünsüzü kullanılmaktadır.
- e. Kelime başında yumuşak /g/ ve /ğ/ ünsüzleri genellikle yansıma ve kopya kelimelerde kullanılabilir.
- f. Fiillerin kök ve gövdesine bazı ekler eklendiğinde /l/ sesi düşmektedir.
- g. Yardımcı fiiller *ele* yerine *ede*, *ciber* yerine *cügör* şeklinde kullanılmaktadır.

3.5.4.2. Morfolojik Özellikleri:

- a. Fiil çekimlerinde *-lAr* eki kullanılır: *aytattar* “söylerler”, *aytkandar* “söylemişlerdi”, *ayttılar* “söylediler”, *aytıştattar* “konuşurlar”, *aytışıptırlar* “konuşmuşlar”, *aytışsalar* “konuşsalar”.
- b. 3. şahıs iyelik ekinden sonra bazı hallerde farklılıklar meydana gelmektedir: *atasını* “babasını”, *atasıga* “babasına”, *atasıda* “babasında”, *atasıdan* “babasından” vb.
- c. Asıl sayı sıfatında *tə* eki kullanılmaktadır: *Bittə* “bir”, *ekitə* “iki” vb.
- d. *-İñ* eki ikinci şahısta saygı ifadesi katmaktadır: *barıñ* “gidin”, *barıñız* “gidiniz”
- e. *yəm*, *ki*, *ləkin* bağlaçları kullanılmaktadır.

3.5.4.3. Leksik Özellikler:

- a. Diğer ağızlarda aktif olarak kullanılan kelimelerle birlikte Özbek ve Tacik dillerinden kopyalanan birçok kelime mevcuttur: *Çoñ/kəttə* “büyük”, *pal/əsəl* “baş”, *baş/kəllə* “baş” vb. Güneydoğu ağızlarına göre bu ağızlarda kullanılan bazı kelimeler arkaik olarak nitelendirilmekte ve sadece söz dizilerinde kullanılmaktadır. Örnek olarak *cetim* “yetim” kelimesi yerine *sağır* kelimesi kullanılırken *cetimdin cemini ceve* “yetimin yemini yeme” cümlesinde *cetim* kelimesi saklanmıştır. Benzer olarak gündelik dilde *sıyr* “inek” kelimesi kullanılırken oyun adı *uyum tuwdu* “ineğim doğdu” cümlesinde *uyum* kelimesi kullanılmıştır.
- b. Altay döneminde Moğolcadan geçen *belen* “hazır” *baraan* “karaltı”, *kereez* “vasiyet” gibi kelimelere rastlanılmaz.

Güneybatı ağızları konuşanlar aynı bölgelerde veya yakın yerlerde bazen de karışık olarak yaşamaktadırlar. Bu karışık ağızlı bölgeler: Nookat, Aravan, Kara-Suu, Özgön, Suzak, Lenin, Ala-Buka (Çatkal dahil) örnek olarak gösterilebilir. Bu bölgelerde güneybatı ve güneydoğu ağızlarının özellikleri ortak olarak görülebilmektedir. Aynı kelime iki farklı şekilde telaffuz edilebilir: *Tölö/tölöw* “ödeme”, *too/tow* “dağ vb. Buna ek olarak Ala-Buka ve Lenin bölgelerinin bazı kısımlarında /s-z/ nöbetleşmesine rastlanabilir. Fiillerde /l/ sesinin düştüğü görülebilir. *Ele* yerine ise *ede* yapısı kullanılmaktadır. [13, s. 82-83]

Akmatova ise Kırgız ağızlarını Kuzey ve Güney olarak ağız bölgesine ayırmaktadır [21, s. 19].

Yapılan tasnif çalışmalarında görüldüğü üzere Kırgız diyalektoloji çalışmaları Batmanov (1938), Abduldayev (1966), Abduldaev, Akmatova (2008) gibi araştırmacılar tarafından Kuzey ve Güney olarak ayrılmıştır. Mukambayev (1957), tarafından İçkilik ve Tışkılık olarak ayrılmıştır. Diyalektoloji çalışmaları içinde en kapsamlısını yapan Yunusaliyev (1971) ve Yudahin (1940) tarafından ise Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı olarak ayrılmıştır. Tasniflerde verilen ağızların farklı özellikleri ve Kırgızistan'ın coğrafi özelliklerini dikkate alacak olursak Kuzey, Güneybatı ve Güneydoğu şeklinde ayrımın sağlıklı olacağı görüşündeyiz. Çünkü ses, şekil ve söz varlığı bakımından üç ağız alanının da daha belirgin şekilde ayrıldığı görülmektedir.

4. Kırgız Ağızlarının Özellikleri

4. 1. Fonetik Özellikleri:

Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında ağızlar arası büyük farklar bulunmamaktadır. Örnek olarak Kırgız ağızların hepsinde ünlülerin kısa ve uzun şekilleri bulunur ve bunlar anlam farklarına yol açabilmektedir: tok “tok, aç olmayan”, took “tavuk”; san “sayı”, saan “sağın”; bala “çocuk”, balaa “bela” vb. Sekiz kısa ve sekiz uzun ünlü Kırgız ağızların hepsinde bulunur. Ancak buna ek olarak sadece Güney ağızlarında bulunan kısa ince açık /ə/ ve uzun ince açık /ə/ bulunur. Buna benzer olarak farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar Kırgız ağızlarını Kuzey ve Güney olarak iki ağız alanına ayırmıştır.

Kuzey Ağız Alanı	Güney Ağız Alanı
zarıl	zəril “gerekli”
asel	əsəl “tatlı”
mayda	məyda “ufak”
adal	ələl “temiz”
mara	mərə “hedef”

[15, s.48].

Kırgız Türkçesi ağızlarında ünsüz harflerde birlik bulunmamaktadır. Ünsüzlerin sayısı bakımından ayrımlar fark edilebilmektedir. Kırgız Türkçesi ağızlarında ünlülerin dağılımı şu şekildedir.

Güneydoğu ağızları ünsüzleri: (б, г, гъ, э, дж, з, къ, к, л, м, н, й, ң, п, р, с, т, х, ч, ш) ve arada kullanılan fonem değere sahip olmayan (h) bulunmaktadır.

Güneybatı ağızları ünsüzleri: (б, гъ, г, д, дж, з, къ, к, л, м, н, й, ң, п, р, с, т, х, ч, ш, h).

Kuzey Ağızları ünsüzleri:

a. Isık-Göl için 19 ünsüz kullanılmaktadır: (б, гъ, г, д, дж, з, къ, к, л, м, н, й, ң, п, р, с, т, ч, ш).

b. Kuzey ağızları için 18 ünsüz kullanılmaktadır: (б, гъ, г, д, дж, къ, к, л,

м, н, й, н, п, р, с, т, ч, ш) ve yumuşak ünsüzü (з) nadiren karşımıza çıkar ya da sertleşen (с) ünsüzünün varyantı olarak karşımıza çıkmaktadır [12, s. 118-119].

Yunusaliyev'in çalışmasından da görüleceği üzere Kırgız Türkçesi ağız alanları ünlülerden biraz daha farklı olarak ünsüz dağılımında ağızlar arası fark büyüktür. Ağızlar arası ayrımı yapabilmek için genel olarak kullanılan farklı ünsüzler ve ünsüz sayıları kullanılmıştır.

4.2. Morfolojik Özellikler

Kırgız Türkçesi ağızlarının diğer alanlarına göre morfolojik unsurların ortaklığı daha güçlüdür. Temel morfolojik kategorilerden hal ekleri, fiil kategorisi, aitlik eki, yapım eklerinin çeşitleri gibi alanlarda Kırgız ağızları arasındaki fark yok denecek kadar azdır. Kırgız Türkçesinde altı hal bulunmaktadır ancak Güneydoğu ve Güneybatı (içkilik) ağızları arasında bazı bölümlerde yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma halleri üçüncü şahıs iyelik eki aldığımda edebî dilden farklı olarak ayrı şekillerde sergilenmektedir [13, s. 163-165].

	Edebî dil	İçkilik ağızları
Yönelme hali	balasına	balasıga
Belirtme hali	balasın	balasını
Bulunma hali	balasında	Balasıda
Ayrılma hali	balasınan	balasıdan

4.3. Leksik Özellikler:

Kırgız ağızları ses, şekil ve söz diziminden daha çok söz varlığı açısından farklı özelliklere sahiptir. Bu durumun en büyük sebepleri Kırgız halkının tarih sahnesi içinde ekonomik, siyasî ve coğrafi şartlara bağlı olarak başka milletlerle etkileşiminden olmasıdır. Coğrafi ve sosyal sebeplere bağlı Kırgız boyları birbirlerinden habersiz bir şekilde tarih sahnesi içinde yaşamışlardır. Meselâ 18. yüzyılın ortalarında Kalmukların yıkılmasından sonra bazı Kırgız boylarının kuzeydeki Isık-Göl, Çüy, Talas, Vadilerine, Narın nehri çevresine; İçkilik boyları Pamir dağlarından Fergana vadisine yerleşmesiyle bu alanlar arasında iletişim kopmaya başlamıştır. Güney Kırgızları, Özbek, Uygur ve Tacik halkları ile ilişki kurarken, Kuzey Kırgızları genellikle Kazak halkı ile etkileşim halinde olmuştur. Bu durumda ağızlar arası söz varlığı bakımından farklar oluşmuştur. Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği dönemi içinde Kuzey ağızlarına Rusça üzerinden çok fazla kelime girmesi farkı daha da büyütülmüştür [15, s. 50].

Kuzey Ağızları	Güney Ağızları
<i>Uy</i>	<i>sıyır</i> "inek"
<i>konok</i>	<i>meyman</i> "konuk"
<i>muzoo</i>	<i>torpok</i> "dana"

<i>cügörü</i>	<i>meke</i> “mısır”
<i>taman</i>	<i>çarım</i> “ayakkabı tabanı”
<i>cumurтка</i>	<i>tukum</i> “yumurta”
<i>temene</i>	<i>cuvaldız</i> “cuvaldız”
<i>köldölön</i>	<i>pöstek</i> “kuzu postu”
<i>döngölök</i>	<i>kıldirek</i> “tekerlek”
<i>körpöcö</i>	<i>köpcük</i> “minder”
<i>möndür</i>	<i>sanca</i> “dolu”
<i>ceñil/ojoy</i>	<i>asan</i> “kolay”
<i>barısı</i>	<i>hamması</i> “hepsi”
<i>cetim</i>	<i>sañır</i> “yetim”
<i>abdan sonun</i>	<i>İaladı</i> “çok güzel”

Ağızlar arasında meydana gelen söz varlığı farklılığının başka bir nedeni de kelimelerde meydana gelen kelen ses değişimleridir. Kırgız Türkçesinde hem kökte hem de eklerde ünlü ve ünsüzlerde değişimler meydana gelebilir:

<i>söölcan</i>	<i>soycılan</i> “solucan” (İçk.)
<i>akıykat</i>	<i>akkat</i> “hakikat” (İçk.)
<i>adal</i>	<i>elel</i> “temiz” (Gün.)
<i>muun</i>	<i>buun</i> “boğum” (Gün.)
<i>kunan</i>	<i>gunan</i> “3 yaşında tay” (Gün.)
<i>tuura-</i>	<i>duura-</i> “taklit etmek” (İçk.)
<i>emne</i>	<i>imne</i> “ne” (Gün.)
<i>bekem</i>	<i>məkəm</i> “sağlam” (Gün.)
<i>sazay</i>	<i>saza</i> “ceza” (Gün.)
<i>topurak</i>	<i>turpak</i> “toprak” (Gün.)
<i>nayza</i>	<i>ayza</i> “mızrak” (Kuz.)
<i>ayakta-</i>	<i>adakta-</i> “bitmek, bitirmek” (Tls.)
<i>sıyra</i>	<i>sıdıra</i> “defa, kere” (Gün.)
<i>cama</i>	<i>şama</i> “kuvvet, kudret” (Gün.)
<i>sızık</i>	<i>çızık</i> “cizgi” (İçk.)
<i>cuz</i>	<i>üz</i> “yüz” (İçk.)
<i>elgek</i>	<i>elek</i> “elek” (İçk.)

Her dil başka dillerden kelime kopyalar veya kelime verir. Bu kelime geçişleri toplumlar arası ilişki durumuna göre değişir. Tarih boyunca alınan kelimeler Kırgız Türkçesinde eş anlamlı çokça kelime oluşmasına sebep olmuştur. Mukambayev, eş anlamlı kelimelerin farklı ağızların iç içe yaşayarak birbirlerine temasları sonucunda oluştuğunu açıklamıştır. Kırgız ağızlarında görülen kopya kelimeler, tarih boyunca sırasıyla Moğolcadan, İslamiyet etkisiyle Arapçadan, Farslarla olan temaslar sonucu Farsçadan,

Rus istilasıyla Rusçadan birçok kelime olarak eş anlamlı kelimeler oluşmuştur [13, s. 49- 51].

SONUÇ

Kırgızistan'ın dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olması, Kırgız ağızlarının oluşumunu etkileyen ana faktörlerindendir. Yüksek dağlar, boylar arası iletişimi azaltmakta hatta engellemektedir. Boyların kendi içindeki sosyal yaşamları ve kültürel özellikleri de ağız yapısını etkilemiştir. Ayrıca coğrafi ve tarihî faktörlerle birbirinden ayrı kalan boylar farklı milletlerle etkileşim halinde olmuşlar, bu durum da onların arasında ses, şekil ve söz varlığı açısından farklılıklar doğurmuştur.

Kırgız ağızları arasında fonetik olarak büyük farklar bulunmaz, uzun ve kısa ünlülüler tüm bölgelerde kullanılır. Ancak açık /ə/ sadece güney ağızlarında mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Kuzey ağızlarında *zarıl, asel, mayda*; Güney ağızlarında *zəril* “gerekli”, *əsəl* “tatlı”, *məyda* “ufak” gibi kelimeler farklı şekillerde kullanılır. Ünsüzlerde ise Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı bölgeleri arası ünsüz harflerin kullanılma durumuna göre sayıları, farklıdır. Morfolojik olarak ciddi farklılıklar yoktur. Kırgız Türkçesinde altı hal bulunmaktadır ancak Güneydoğu ve Güneybatı (içkilik) ağızları arasında bazı bölümlerde yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma halleri üçüncü şahıs iyelik eki aldığında edebî dilden farklı olarak ayrı şekillerde kullanılmaktadır. Örneğin; edebî dilde *balasına, balasın, balasında, balasınan* şeklinde kullanılırken; İçkilik ağızlarında *balasıga, balasını balasıda, balasıdan* şeklinde kullanılır. Aslında ağızlar arasındaki en büyük ayrım leksikal olarak olmuştur. Bunun da sebebi coğrafi olarak dağlık bir bölge olmasından dolayı iletişimdeki zorluktan ve tarih boyunca gerçekleşen göçler ve dil temaslarından kaynaklı alınan kopya sözcüklerdir.

Günümüzde de devam eden Kırgız Türkçesi ağız araştırmaları için hâlâ tam olarak bir birlik oluşmuş değildir. Kuzey ve Güney ağız alanlarının farklılığını tüm araştırmacılar kabul etmektedir ancak Güney ağızlarının bölünmesi için araştırmacılar arasında tartışmalar devam etmektedir. Güney ağızları içindeki Güneybatı (İçkilik) ağzının Güneydoğu ve Kuzey ağızlarından ses, şekil ve söz varlığı bakımından düzenli farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kırgız Türkçesi ağızlarını Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı (İçkilik) olarak ayırmak yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Türk Dil Kurumu, (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Ergin, M., (1992), Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul: Bayrak Yay.
3. Korkmaz, Z., (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yay.
4. Aksan, D., (2015), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (1, 2, 3 Ciltler), Ankara: TDK Yay.

5. Vardar, B., (2007), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.
6. Demir, N. ve Yılmaz, E., (2010), Türk Dili El Kitabı, Ankara: Grafiker Yay.
7. Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., Selçuk, B. K. ve Şarşembayev, B., (2017), Kırgızca-Türkçe Sözlük, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay.
8. Akmatalliev, A., (Ed.), (2015), Kırgız Tilinin Tüştündürmө Sөzdüğü (2 Cilt), Bişkek: Avrasya Basım.
9. Çankaya, S., (2014), Kırgız Sözlüğü, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
10. Sagınbaeva, B., (2015), Kırgızca-Türkçe Türkçe-Kırgızca Sözlük, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay.
11. Cumakunova, G., (2005), Türkçe-Kırgızca Sözlük, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay.
12. Şeriev, C. ve Muratov, A., (1994), Kırgız Adabiyatı Terimderdin Tüştündürmө Sözlüğü, Bişkek: Kırgız Ensiklopediyasının Başı Redaksiyası Yay.
13. Yunusaliev B. M., (1971), Kırgız Diyalektologiyası, Frunze: Mektep Basım Evi.
14. Mamitov, C. ve Kulumbaeva, Z., (1971), Azırkı Kırgız Tili (Leksikologiya), Frunze: Mektep Basması.
15. Baytok, A., “Kırgız Türkçesinin Diyalektleri Üzerine” Diyelektolog Dergisi, 2015 Yaz sayı 10, s. 35-58.
16. Mukambayev, C., (1998), Kırgız Diyalektologiyası cana Frazеologiya, Bişkek.
17. Bozkurt, F., (2012), Türklerin Dili, Konya: Eğitim yayınevi.
18. Kalkan, M., (2004), Kırgızlar ve Kazaklar, İstanbul: Selenge Yay.
19. Cumakunova, G., (2002), “Kırgız Türkçesi” Türkler Ansiklopedisi (cilt 19), Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 596-606.
20. Caparov, Ş. ve Sıdıkova, T., (2013), Kırgız Tilinin Dialektologiyası, Bişkek.
21. Akmatova, A., “Modern Donem Kırgız Urukları ve Kırgız Diyalekt Coğrafyası”, Turkish Studies, 2008 sayı: 3/3, s. 8-36.
22. Alimov, R., “Kırgızcanın İçkilik Ağızlar Grubu Üzerine”, Türlük Bilimi Araştırmaları (Tübar) Dergisi, 2011 Güz, s. 23-40.

Андатпа

Тіл тарихи, әлеуметтік, географиялық және мәдени себептерге байланысты фонетикалық, морфологиялық және лексикалық өзгерістерге ұшырайды. Қырғыз тілі де осыған ұқсас себептермен өзгерістерге ұшырап, қырғызшаның әртүрлі сөйленістері қалыптасқан. Қырғыз тілінің сөйленіс ерекшеліктерінің пайда болуында тарихи, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктердің ықпалынан тыс географиялық көршілерімен байланыстары мен таулы және ойлы-қырлы жерлердің географиялық шарттарының әсері де көп. Осы географиялық жағдайлар кейде рулар арасындағы қарым-қатынасты қиындатып, көршілес елдермен болған тілдік қатынас көшірме (кірме) сөздердің туындауына және грамматикалық тұрғыдан кейбір ерекшеліктердің пайда болуына жол ашқан. Бұл мақалада, қырғыз түрікшесінің сөйленістеріне қатысты классификациялық еңбектер зерттеліп, сөйленіс ерекшеліктері көрсетіледі.

Бұл мақалада, алдымен Түркия мен Қырғызстанда жүргізілген түркология зерттеулеріндегі диалектология терминдері көрсетілген. Қырғыз түрікшесінің сөйленістерінің (говорларының) қалыптасу процестері мен факторлары хронологиялық тәртіппен көрсетілді. Содан кейін, солтүстік, оңтүстік-шығыс және оңтүстік-батыс деп бөлінген қырғыз тілінің сөйленістерінің жіктелуіне қатысты зерттеулер атап көрсетілді. Грамматикалық тұжырымдардан мысалдар келтіріле

отырып, кыргыз тилинің диалектілерінің фонетикалық, морфологиялық және лексикалық ерекшеліктері көрсетілген.

Кілт сөздер: Кыргыз түрікшесі, Диалектология, Диалект, Сөйленіс (говор), Солтүстік сөйленістері, Оңтүстік-шығыс сөйленістері, Оңтүстік-батыс сөйленістері.
(Оғуз Алпарслан ЧАТАЛ. ҚЫРҒЫЗ ТІЛІНІҢ ДИАЛЕКТОЛОГИЯСЫ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ШОЛУ)

Аннотация

Каждый язык претерпевает фонетические, морфологические и лексические изменения по историческим, социальным и географическим причинам. По тем же причинам в кыргызском языке произошли изменения, которые привели к появлению диалектов. Помимо того, что причиной образования междиалектных различий являются социальные исторические и культурные факторы, также на это значительно повлияли отношения с народами на соседних территориях, географические горные и высокогорные условия. Данные географические условия порой создавали трудности в коммуникации между различными племенами, а языковые связи с соседними странами привели к тому, что в грамматике произошли некоторые изменения, были заимствованы некоторые слова. В данной статье исследуется классификация кыргызских диалектов, указываются их диалектические особенности.

В данной статье для начала были представлены диалектологические термины, отобранные из тюркологических исследований в Турции и Кыргызстане, а также даны пояснения к терминам, используемым в нашем исследовании во избежание путаницы в определениях. Мы постарались указать в хронологическом порядке факторы и процесс образования диалектов кыргызского языка. Далее нами были представлены исследования по классификации северного, юго-восточного и юго-западного (ичкиликский) диалектов. Наряду с классификацией и грамматическими примерами нами были представлены фонетические, морфологические и лексические особенности кыргызских диалектов.

Ключевые слова: Кыргызский язык, диалектология, диалект, говор, северные диалекты, юго-восточные диалекты, юго-западные (ичкиликский) диалекты
(Оғуз Алпарслан ЧАТАЛ. ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДИАЛЕКТОЛОГИИ КЫРҒЫЗСКОГО ЯЗЫКА)